

Recenzijos

IN SPECULO. RESPUBLIKOS ŠLĖKTA IR JOS IDEALAS

Rec.: Urszula Świdarska-Włodarczyk, Homo nobilis.

Wzorzec szlachcica w Rzeczypospolitej XVI i XVII wieku, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN SA, 2017.

Urszula Świdarska-Włodarczyk yra Lenkijos istorikė, kurios tyrimų gaires nubrėžė 1993 m. Poznanės Adomo Mickevičiaus universitete apginta disertacija *Kultura rycerska w Polsce w XV wieku*. Apibendrintai būtų galima teigti, kad istorikė pirmiausia domisi viduriniu Lenkijos kilmingųjų sluoksniu, vadinamąja šlėktija. Konkrečiau galima tarti, kad tematiškai istorikės tyrimai skirti kilmingųjų riteriškajai kultūrai, tiesiogiai susijusiai su šlėktos, kaip riterių sluoksnio „įpėdinės“, etosu (*Kultura rycerska w średniowiecznej Polsce*, Zielona Góra, 2001), politinei ir religinei mąstysenai (*Szlachta polska wobec Boga i ojczyzny*, Poznań, 2001), šlėktos „vidiniam pasauliui“ bei savimonės elementams (*Mentalność szlachty polskiej w XV i XVI wieku*, Poznań, 2003).

Bene naujausias ir šiuo tekstu aptarsimas veikalas (*Homo nobilis. Wzorzec szlachcica w Rzeczypospolitej XVI i XVII wieku*, Warszawa, 2017) yra veikiau istorikės darbų tąsa nei kulminacija ir gręžiasi į dar vieną šio kilmingųjų sluoksnio mikropasaulio dėmenį – savimonę, ar net savimodeliaciją, mąstymą apie šlėktai pritinkančius ir siektinus ugdomosi, saviraiškos bei santykio su valstybe ir Dievu atributus. Aptariamais klausimais autorė pakliūva į labai turtingą Lenkijai skirtos istoriografijos tradiciją, nuo seno daugiausia aktualizavusią pačią valstybę konstitavusį

kilmingųjų sluoksnį, ir įsibrauna į laiką, bendrojoje istorinėje savimonėje figūruojantį kaip Lenkijos klestėjimo bei aukso amžius.

O, kaip pažymi autorė, nemaža dalimi ir pati moderniosios Lenkijos visuomenė yra to paties riteriško bei šlėktiško etoso paveldėtoja. Visgi „poniška“ Lenkija, ypač viešajame diskurse, yra persismelkusi „antišlėktišku stereotipu“. O tai paradoksalu. Juk tai yra sociumas, naudojantis gerai pažįstamus malonybinius kreipinius *pan* bei *pani*, švenčiantis vardadienius ir apskritai savo vertybine sistema (dosnumo, ištikimybės, tėvynės meilės prioritizavimu) genetiškai susijęs su smulkiaisiais kilmingaisiais. Tad, be suprantamo mokslinio indėlio siekio, gretutinis autorės stimulus yra padiktuojamas dabarties – pabandyti „išteisinti“ gerą vardą praradusią Respublikos šlėktiją (p. 17–18).

Antrasis istorikės siekis, griežtai tariant, ne visai akademinis, tiesa, dėl skirtingų priežasčių galėtų pasirodyti aktualus ir Lietuvoje, kur tautos (at)gimimas XIX a. neretai siejamas tik su valstietija, kilmingieji (ponai, bajorai, šlėktos etc.) su lenkiškumu bei panieka lietuvių kalbai, o vienas sėkmingiausių ir ne kartą ekranizuotas istorinis pasakojimas – apie Tadaž Blindą. Yra ir akademiškesnių priežasčių atkreipti dėmesį į šį darbą. Lenkijos ir Lietuvos politinių tautų sugyvenimas vienoje Respublikoje, jų neabejo-

tinus tuometis kultūrinis ir mentalinis artumas bei autorės parinktos erdvinės ribos (suprask, visa (Abiejų Tautų) „Respublika“) galbūt žada ką nors verto dėmesio šiuo darbu pasakysiant ir Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės tyrinėtojams. Tiek implicitiškai, tiek eksplicitiškai.

Šiuokart galima imtis detalesnio tyrimo pristatymo bei analizės, tai pradėdant nuo konceptualių, teorinių ir metodologinių knygos metmenų ir, žinoma, šaltinių. Visa tai aptariama įvade (*Kilka słów zamiast wstępu*, p. 7–15) ir pirmajame skyriuje (*Wprowadzenie*, p. 19–45), funkcionuojančiame kaip teorinė monografijos dalis.

Autorės suformuluotas tyrimo siekis – atskleisti tuomet egzistavusį individo modelį (lenk. *worzec* ar *wzór*). Kitaip tariant, koks buvo pačių šlėktų kilmingojo idealas, kurie broužai laikyti tinkamais, kurie peiktiniais, ir t. t. Derėtų patikslinti, kad istorikės pasirinkti terminai prasmiškai glaudžiai susiję su lotyniskaisiais *auctor* bei *auctoritas*. Ši sąsaja nurodo egzistuojantį (šlėktos) modelį esant sektiną pavyzdį, aspiraciją, siekiamybę (p. 23). Knygoje aptiriamas platus ir toli aprėpiantis šlėktos tapsmo klausimų spektras: kas lemia išskirtinę šlėktos padėtį visuomenėje? iš ko turėtų susidėti lavinimasis ir koks to tikslas? kokios yra kilmingajam pritinkančios būdo savybės? ką ir kodėl reikia atiduoti tėvynei? ir t. t.

Urszula Świdarska-Włodarczyk pabrėžia, kad jos pačios išsikeltas siekis nukelia jos tyrimą į gana interdisciplinišką lauką – nuo politologijos iki etikos. Juk aptarti siekiamas šlėktos modelis, ar idealas, gyvuoja tiek fikcijoje, tiek realybėje, tarpsta visuomenės tradicijos, filosofijos, moralės, ugdymo ir kituose klotuose. Šitaip atsiveriančios šlėktos modelio perspektyvos – plačios ir įvairios. Kita vertus, ekstenzyvūs užmojai klampina apibendrinamuosius bei sintetinio siekius – telieka bandymas išskirti modelio gyvavimo laukus ir juos priskirti konkrečioms sferoms.

Pasiekti savo tikslui autorė teigia sukurianči „savą metodą“ (p. 14). Apie to problemišku-

mą – vėliau. Jos sumanymo esmę atskleidžia 28 p. pateikta schema: asmeninis autoritetas (*autorytet osobowy*), t. y. tai, kuo sekama, gali būti dviejų kilmų: realios (*wzór rzeczywisty*) arba fikcinės (*worzec fikcyjny*). Pirmasis randasi iš autentiškų bei tikrų asmenų, tad yra personalizuotas, o antrasis – depersonalizuotas (atsietas nuo konkrečių asmenų), bet personifikuotas. Realiojo modelio pavyzdžiu galėtų tapti XVI a. publicisto Stanislovo Orzechowskio parašytos Jano Tarnowskio biografijos, o fikcinio – Lauryno Goslickio „sukonstruotas“ netikras senatorius. Realusis, tikru asmeniu grįstas modelis yra potencialiai reliatyvus ir, bėgant laikui besikeičiant vertybinėms nuostatoms, ilgainiui gali būti interpretuotas įvairiai. Fikcinis *worzec* veikia priklauso universalių, nekin-tančių vertybių pasauliui (visai kaip viduramžių „veidrodžiuose“ kuriami tobuli valdovai). Tad į tokį šlėktos modelio kūrimą istorikė ir telkia savo triūsą, „idant būtų išgautas užbaigto bei nepriekaištingo nežinomo XVI ir XVII a. šlėktos modelio portretas (p. 14)“, savotiška šlėktos savimodeliacijos kvintesencija.

Svarbu, kad toks ano meto vidutinių kilmingųjų sociume funkcionavęs modelis yra lemiamas įvairių iš pačios visuomenės kylančių sąlygotumų (lenk. *uwarunkowania*): 1) genealoginių bei įgimtų – pritinkančios kilmės bei fizinų individo savybių (lenk. *uwarunkowania genealogiczne*); 2) asmeninių – deramo charakterio bei moralinių normų (lenk. *uwarunkowania osobowościowe*); 3) profesinių – kur ir kaip dera reikštis šlėktai (lenk. *uwarunkowania profesjonalne*); 4) visuomeninių – koks tikėtinas kilmingojo santykis su artima aplinka bei sociumu (lenk. *uwarunkowania społeczne*). Šie įvairūs istorikės pristatyti ir kituose skyriuose plačiau aptariami „sąlygotumai“ turėtų būti suvokiami kaip tam tikros teminės teritorijos ar idėjų apie šlėktai pritinkančią raišką rezervai, iš kurių visuomos ir kuriamas tas anksčiau nurodytas modelis, o kiekvienas iš darbe pristatysimų sąlygotumų turėtų būti mąstomas *sine qua non* kriterijumi.

Pristačius istorikės darbo idėją, galima aptarti viso to pamatą – šaltinius. Jų autorė pasitelkia dvi grupes. Išoriškai jie galėtų būti apibūdinti kaip (dažniausiai) senieji Lenkijos spaudiniai. Tiesa, įvairūs tekstai kai kuriais atvejais pasaulį išvydo ir kiek vėliau, pavyzdžiui, jau istorikų parengtais XIX a. leidimais. Tematiškai ir pagal savo pobūdį šaltiniai skirstytini į dvi grupes: vadinamuosius 1) „veidrodžius“ (lot. *speculum*, lenk. *zwierciadlo*) bei 2) „patarėjus“ (lenk. *poradnik*). Pirmoji šaltinių grupė – traktato ar dialogo formos kūriniai, pirmiausia, skirti formuoti skaitančiojo (valdovo, princo ar kilmingojo) vertybinę sistemą, diegti doros valdystės supratimą; sietini su IV a. pr. Kr. Isokrato kūriniu Kipro karaliui Nikokliui (gr. Νικόκλις, *Nikoklēs*) kaip prototipu, paplitę viduramžių Europoje, o XVI–XVII a. kurti ir Lenkijoje. Pastarieji šlėktiškieji „veidrodžiai“ įvairiais aspektais aptardavo pavaldinystę / pilietiškumą, diplomatui reikalingus įgūdžius, idealaus etmono portretą, dvariškio pasaulį ir t. t. „Patarėjai“ labiau sietini su agrikutūros bei dvarų administravimo problemomis. Antikinės (pavyzdžiui, su Aristotelium siejamas darbas „Ekonomika“ (gr. Οικονομικά, lot. *Oeconomica*)) bei viduramžiškos tradicijų kilmės šaltiniai, pirmiausia, koncentruodamiesi į ūkio reikalus, visgi nepamiršdavo ir moralės bei etikos klausimų. Be to, itin svarbus platus jų paplitimas kilmingojoje Lenkijos visuomenės dalyje.

Be šių dviejų esminių šaltinių grupių, kartkartėmis panaudojami ir kiti šaltiniai, skirti, visų pirma, antrajam modelio sandui. „Veidrodžiai“ bei „patarėjai“ veikia artimesni fikcinio modelio (re)konstrukcijai, o kalbėdama apie realų modelį (lenk. *wzór rzeczywisty*), ar, kitaip tariant, realų gyvenusį asmenį, kurio pavyzdžiu buvo įmanoma savimodeliacija, autorė naudoja kronikas, biografijas, oracijas objektyviam / išoriniam vaizdavimui bei autobiografijas, testamentus, atsiminimus, panegirikas ar silvas subjektyviam vaizdavimui (si). Čia

iškart derėtų pridėti išlygą, kad visgi knygoje pirmiausia dėmesys skiriamas būtent fikciniam šlėktos modeliui aptarti, realųjį paliekant kiek nuošalyje.

Tačiau kaip istorikės pristatyta šlėktos mąstymo apie save, savimodeliacijos bei aksiologijos schema pritaikoma istorinėje tikrovėje? Ar tai tebuvo tuščios deklaracijos, labai besiskyrusios nuo realaus žmonių gyvenimo? Autorė pažymi, kad vertinant rašėvų bei jų kūrinių produkuojamus šlėktos modelius nederėtų kalbėti propagavimo bei priėmimo (arba suteikimo bei recepcijos) kategorijomis, mat taip sukurama opozicija ir nutiesiamas kelias link „valdančiųjų“ bei „valdomųjų“ dichotomijos. O tai būtų neadekvatu. Šlėktos tikėjo tuo, ką darė, o galiausiai tai buvo jų produktas patiems sau. Tad būtina pabrėžti, kad „propaguoti“ bei „įgyvendinti“ modeliai (autorės siūlomas požiūris) visais atvejais buvo ir akceptuoti šlėktiškojo sociumo. Tokiu atveju modelio neįgyvendinimas nereiškia jo atmetimo.

Galima kiek apibendrinti ir sutraukti dėmesio vertą istorikės darbo idėją. Autorė siūlo pasekti, kaip apie save pačią kalbėjo šlėkta, kokius standartus bei siekinius ji sau kėlė, kaip ji save pristatė ir apie save mąstė, kaip edukavosi, nurodant paskiras bendrojo šlėktos modelio dalis teikiančius fonus (plg. teminius dėstymo skyrius). Tad darbe susiduriama su savimonės ir savikūros reiškiniams, kilmingojo luomo etosu ir panašiai. Autorė apie bajorus kalba jų pačių žodžiais bei mintimis.

Dėl darbo pobūdžio būtų nelengva išskirti esmines ir bendrąsias darbo išvadas, mat čia veikia susiduriama su einamaisiais klausimais ir atsakymais į juos. Tad, pristatant darbo struktūrą, kartu bus glaustai pristatytos ir išvados, panėšėjančios į santrauką. Kaip minėta, pirmajame darbo skyriuje buvo aptarti teoriniai darbo aspektai, tad to kartoti neverta.

Antrasis monografijos, tačiau iš esmės pirmasis dėstymo skyrius (*Uwarunkowania genea-*

logiczne, p. 49–87) aptaria pirmąjį iš idealiojo šlėktos modelio susiformavimo sąlygotumų – kilmę. Ši suvoktina ne tik siaurąją bei privilegijuojančią prasmę, bet ir kaip genealoginių faktorių visumą, tenkanti su aukšta kilme ir paveldėjimu, tačiau tiesiogiai nuo individo nepriklausoma. Pirmiausia, tiems laikams būdingas apskritai net ir biologinis kilmingųjų luomo išskirtinumas – „drąsūs paprastai drąsius vyrus gimdo“. Visgi vien prigimtinių savybių nepakanka – šlėktai būtinas išsilavinimas, neatsietinas nuo tikybinio ugdymo ir, pirmiausia, turįs teikti praktinę naudą, reikalingą kilmingajam tiek karo lauke, tiek diplomatinėje tarnyboje. Kiti du, fiziologiniai, šlėktos nesirenkami, tačiau jos vertinimą veikiantys faktoriai – išvaizda bei amžius. Kilmingasis, norįs tapti senatoriumi, turėtų būti aristoteliškąjį aukso vidurį atitinkanti persona: vidutinio amžiaus (mat „kumeliukai“ patarti negali, o žilė – dar neįrodo išminties), nei per žema, nei per aukšta, vidutinio sudėjimo, be akivaizdžių prigimties defektų (pavyzdžiui, regos). Be to, nors aptariamu laikotarpiu požiūris į turtą kito, išliko nepajudinama turto, kaip priemonės, o ne tikslo, traktuotė. Idealiausia, jeigu šis būtų paveldėtas bei panaudotas tarnaujant valstybei bei visuomenei. Kiek apibendrinant skyriuje plėtojama mintį, būtų galima teigti, kad aukšta kilme gaunamas bei lavinimusi sustiprintas šlėktos išskirtinumas, viena vertus, suteikia palankesnes gyvenimo sąlygas, kita vertus, pozityviai determinuoja individo gyvenimą. Kilmė įpareigoja.

Trečiasis ir kiek trumpesnis skyrius (*Uwarunkowania osobowościowe*, p. 89–111) autorės skirtas asmeninių savybių svarbai formuojantis šlėktos modeliui. Ši monografijos dalis tęsia antrojo skyriaus mintį – vėl aptariama tai, kas tarsi „aplink“ patį žmogų ir galbūt nėra visiškai šio kontrolėje. Viena vertus, ugdymas bei edukacija įstato individą į jo meto kultūros nulemtą „senlenkišką“ (lenk. *staropolski*) elgsenos modelį, kita vertus, niekur nedingssta ir lemiančios įtakos turėti galinti asmeninė

motyvacija, talentai, polinkiai, intelektas ir kt. Šlėkta buvo supamas postulatų būti darbščiam, taupiam, iš prigimties geram, kantriam, paisančiam bendrojo intereso ir t. t. Galima nuo savęs pridėti – jam derėjo būti doram žmogui. Žinoma, šį asmeninių savybių kompleksą privaloma papildyti sielos išganymo siekiu. Asmeninių šlėktai pritinkančių savybių esmę puikiai iliustruoja raginimas būti tarsi stiklui – nuolat skaidriam bei švariam.

Ketvirtasis tyrimo skyrius (*Uwarunkowania profesjonalne*, p. 113–185) skirtas pasiruošimui profesiniam gyvenimui. Žinoma, išsyk dera pridėti pastabą, kad profesionalumas bei profesija apskritai suvoktini ne moderniu, sociologiškai apibrėžtu profesionalumo matu, kurį dar galima būtų pavadinti „etatinium“. Ankstyvųjų naujųjų laikų Lenkijos šlėktai (arba multiprofesionaliajam *homo nobilis*) vėrėsi įvairios saviraiškos perspektyvos. Istorikė aptaria štai tokias: 1) ūkio šeimininko (lenk. *gospodarz*), kuris šiaip jau nebuvo stereotipiškai siauro akipločio, o veikiau turėjo priminti gerą vadybininką, gebantį suvaldyti procesus bei pasirūpinti reikalingų darbų atlikimu; 2) pareigūno (juk „šlėkta be pareigybių tai kaip šuo be uodegos“), kuriuo kilmingasis jau vien savo luomo prigimtimi visada pretendavo būti, pažymint tokios veiklos *pro bono publico* pobūdį ir jai keltus aukštus moralinius standartus; 3) pasiuntinio Seimano (parlamentaro), kuriam, visų pirma, tenka atstovauti Respublikos, o ne asmeniniam interesui, papildytam savos vietovės atstovavimu. Žinoma, dažnai šlėktos aspiracija tapti senatoriumi, tad ir sėdėti ne pasiuntinių, o senatorių rūmuose, likdavo svajone; 4) diplomato, dalyvaujančio pasiuntinybėse svetur, kuris ne tik kartoja instrukcijose surašytus teiginius, bet keblioje situacijoje ir pats nuovokiai veikia bei tarnauja kaip Respublikos ausys bei akys svetur; 5) „kario iš pasirinkimo bei moralinės nuostatos“, jaunystėje besimokusio iš geriausių pavyzdžių, suvokiančio, kas dera teisingam karui bei moraliam riterio

elgesiui bei nebijančio garbingai žūti dėl Respublikos bei tikėjimo; 6) dvariškio, kaip vienos iš saviraiškos formų, tiesa, priedinės, bei šlėktos savimonėje neužėmusios lygiavertės su kitomis plotmėmis vietos, tarnaujančio ištikimam savo ponui ir, anachronistiškai tarstelint, esančio senlenkiu džentelmenu.

Penktasis skyrius (*Uwarunkowania społeczne*, p. 185–210) bando atskleisti šlėktos gyvenimo tarp kitų siekiamybę: koks elgesio imperatyvas formuotas individui, kai kalbama apie jo erdvinę gyvenamąją aplinką, artimus žmones (šeimą siaurąją bei plačiąją prasmėmis – branduolinę šeimą, namų ūkio gyventojus ir kt.) ir kilmingąją visuomenę apskritai? Ir kokia krikščionybės svarba tam? Urszula Świdarska-Włodarczyk pradeda nuo artimiausiojo šlėktos mikrokosmo – namų. Šiuose šlėktai, kaip šeiminkui, derėjo tvarkytis su aplinkiniais taip, kad būtų buvę galima apibendrinti, kad jam (pa)tarnaujama „ne dėl lazdos, bet dėl garbės“. Šeimos, kuria šlėkta turįs atsakingai rūpintis, sukūrimas – prioritetas bei didžiausias džiaugsmas. Tačiau saugia bei idealizuota namų erdve kilmingojo pasaulis nesibaigia – visai čia pat kaimynai, su kuriais palaikytini geri santykiai ir kartu sudaromos vietinės bendruomenės, arba mažoji šlėktos „tėvynė“ (arba tėviškė; lenk. *ojczyzna*). Ir nors didžiosios tėvynės / tėviškės samprata dar neegzistavo, galima kalbėti apie šlėktos tarnystę Respublikai. Su šia jis siejamas politiška luomo prigimtimi, teise rinkti valdovą ar net būti juo išrinktas pats. Šitai kilmingasis įtraukiamas į politinę sferą ir turi tapti pavyzdiniu piliečiu, „Karūnos sūnumi“, puoselėti „Tėvynės meilę“ (lot. *Amor Patriae*), o, galiausiai, kartu su bendraluomiais gali ištarti – *Panstwo to My*¹.

¹ Ne tik akivaizdžiu pavadinimo panašumu, bet iš dalies ir keliamais tikslais bei atskleidžiamu istoriniu pasakojimu, panašiu į recenzuojamą darbą, būtų galima nurodyti: Jūratė Kiaupienė, „Mes, Lietuva“. *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės bajorija XVI a. (viešasis ir privatus gyvenimas)*, Vilnius, 2003.

Šitame kontekste posūkiu šlėktos santykio su Dievu linkme visiškai nereikėtų laikyti svetimumu. Tikėjimas to laiko visuomenei nėra (vien) privatus reikalas, bet tampa ir visuomeniniu, politiniu faktu. Pabrėžtinai nesutraukiamas prasminis ryšys: „Dievas – Valstybė – Pilietis.“ Tokioje sistemoje nelieka aiškios ribos tarp *sacrum* bei *profanum*. O ilgainiui ir pats tas *sacrum* imamas išskirtinai sieti tik su Romos Katalikų Bažnyčia ir konkrečiu tikėjimu – lenką apibūdinanti formulė iš „verčiau katalikas“ pasikeičia į „visų pirma katalikas“.

Apibendrinti apibendrinimą (*Podsumowanie*, p. 211–200) vargu ar regėtusi prasminga, tad ši dalis bus praleidžiama. Juo labiau numanu, kad autorės darbo koncepcinės bei dėstymo dalių aptarimas visiškai pakankamas adekvaciai įsivaizduoti jos pateiktą gana įspūdingą bei spalvingą šlėktos sau keliamų reikalavimų ir mąstymo apie save panoramą. Visgi autorei būtų galima bent bandyti kai ką ir prikišti. Ar veikiau nurodyti kai kurias pasirodžiusias keblias darbo vietas.

Ir čia turimos omeny ne tik kylančios mintys apie tai, kas iš šių visų taurių kalbėjimų. Ar to, kokia galėjo būti šių įsivaizduojamų idealų bei šlėktos tikrovės sąveika²? Pirma ir turbūt su šiuo savotiško sugretinimo, distancijos ar papildomos dimensijos nebuvimu susiję yra tai, kad ilgainiui ima kliūti savotiškas dėstomosios dalies hermetiškumas – tarsi užsidarymas savyje, apsiribojant vis tų pačių šaltinių perpasakojimu kiek kitokiais rakursais. Šitai susiduriama su vis pasikartojančių akivaizdybių ar bendrybių aprašymu (karys turi būti paklusnus, drąsus, saviems avinėlis, o mūsų lauke bebaimis liūtas ir t. t.). Tai, aptardama šlėktos – kario įvaizdį,

² Galbūt galima spėti, kad, jeigu ne šių dėmenų sąvokai, tai bent antrajam iš jų, tam realiajam, yra skirta kita taip pat labai neseniai pasirodžiusi istorikės knyga: Urszula Świdarska-Włodarczyk, *Autorytety parlamentarne: Wzorce i wzory osobowe w Rzeczypospolitej XVI i XVII wieku*, Warszawa: Wydawnictwo Sejmowe, 2017.

pusiau prisipažįsta pati istorikė (p. 171)³. Visas šlėktos modelio diskursas regisi kaip gana nuspėjama to paties toposo apie kiekvienu gyvenimo atveju kuo geresnį turintį būti šlėktą kartotė. Esminį conceptualų krūvį palikus pirmajai knygos daliai ir tuo apsiribojus, kituose skyriuose pjedestalas užleidžiamas ne istorikės analizei, o šaltinių eulogijai. Žinoma, tai jau specifinių šaltinių bei metodologiniai „trūkumai“. Visgi faktas nuo to nekinta.

Antra, apie ką tik minėtą metodologinę bei teorinę tyrimo konstrukciją. Jau kiek anksčiau šiame tekste buvo užsiminta, jį ir pristatant, apie autorės pasitelktą „savą metodą“. Tačiau atrodytų, kad čia galėjo įvykti šioks toks nesupratimas. Turbūt tai, kas buvo pavadinta metodu, veikiau apibūdinama kaip autorės teorinė kompozicija, skirta narstyti įvairių autoriteto, modelio, siekiamybės (ar kaip bepavadinsi) skirčių subtilybes, šaltinius bei santykį su individu. Šis statinys istorikės suręstas iš įvairių psichologijos, sociologijos, pedagogikos ir kai kurių kitų disciplinų literatūrinių pozicijų. Kiek istorikės pasiūlyta teorinė prieiga originali ar atspari kritikai – jau kitas klausimas, atsakyti į kurį – tikrai ne šių eilučių autoriaus kompetencija. Apie istorikės pasitelktą metodologiją – jau kita kalba. Savo teorinę dalį priskirdama metodologijai, Urszula Świdarska-Włodarczyk paliko tuščią vietą ten, kur tarsi tektų aptarti, kokių įnagių bus pasitelkta įgyvendinti tyrimo siekius ir kaip bus prašnekinti šiaip nekalbūs istorijos šaltiniai. Iš tiesų regėtusi, kad istorikė taiko senus gerus aprašomąjį bei analitinį metodus – šaltinių pateikiamą gausų bei įvairų informacijos masyvą tematiškai sugrupuoja ir aprašo. O galbūt apskritai visus įvairius skirtinguose ir gausiuose šaltiniuose nugulusius kalbėjimus apie idealų šlėktą būtų galima vertinti

³ *Każda z cytowanych tu powinności żołnierskich, jak i więszość które pominięto, została sformułowana na poziome ogólności i oczywistości, a jednocześnie wyrażona w lapidarnej, acz czytelnej dla współczesnych formie.*

kaip diskursą, o dorojimąsi su jais, jų kilme bei santykiu su individu – diskurso analize⁴?

Ir dar vienas, iš dalies lituanistinis, pastebėjimas, kurio nebūti tiesiog negalėjo. Geografinė istorikės tyrimo erdvė – kiek išblukusi. Ir nors knygos pavadinime minimas Respublikos vardas, vargu ar tai suteikia taip trokštamo aiškumo. Tikriausiai būtų galima numanyti, kad minėta Respublika yra sinonimiška Abiejų Tautų Respublikai. Ir nors kartais tekste šmėkšteli Andrius Volanas (p. 55) ar Leonas Sapiega (p. 151), visgi autorė daugiausia telkiasi būtent į Lenkijos karalystę, jos šaltinius, aktualijas bei asmenybes. Tad, istorikei kruopščiau neaptarus ar eksplicitiškai neįvardijus savo tyrimo geografinės erdvės, kyla įvairių klausimų dėl jos minčių traktavimo. Ar tuomet reikia manyti, kad, autorės požiūriu, Karūnos ir Kunigaikštystės kilmingųjų visuomenės buvo tapačios? Ar apskritai tai buvo viena, Respublikai bendra, šlėktų visuomenė? Ar tada ir knygos pristatomas *homo nobilis* modelis Lietuvai ir Lenkijai buvęs bendras? Jeigu taip, tai kiek iš tiesų lenkiški šaltiniai yra tinkami ir adekvatūs bandant apibūdinti situaciją Didžiojoje Kunigaikštystėje? O gal iš tiesų autorės pasitelktą Respublikos pavadinimą reikėtų laikyti Lenkijos sinonimu, o kartais pasirodanti Lietuva ir jos pavyzdžiai – tik priedėliai? Ar net tiesiog bendros lenkiškos kultūros filija? O, jeigu visgi autorė kalba apie Abiejų Tautų Respubliką, tada kyla įtampa tarp darbo chronologinės bei geografinės (ir politinės) apibrėžties – juk tokiu atveju tyrimas turėtų prasidėti 1569-aisiais, Liublino unijos metais. Tokių ir panašių klausimų būtų galima kelti ir daugiau.

Tačiau, nepaisant kai kurių neesmingų trūkumų, galima apibendrintai teigti, kad šis naujas istorikės darbas turi nemažai pozityvios vertės. Gana detalai pristatyta šlėktų savimo-

⁴ Plg.: Marianne Jørgensen, Louise Phillips, *Discourse Analysis as Theory and Method*, London–Thousand Oaks–New Delhi, 2002, p. 1–23.

deliacija leidžia adekvačiau suvokti jų priimtus sprendimus ar pasirinktus gyvenimo būdus ar jų nepaplitimus (pavyzdžiui, dvariškio atveju). Pasitelkusi spalvingus šaltinius, istorikė sugebėjo perteikti vidutinių kilmingųjų sluoksniu etosą, jo turtingumą ar net neviendimensiškumą, šį sutalpinti į savotišką šlėktos mikrokosmą (nuo paveldėtos tėvonijos ir kilmingumo iki veiklos visuo-

meniškumo bei išsilavinimo). Be to, išryškintas vidutinių kilmingųjų vertybinis pasaulis brėžia naujas palyginamųjų žvilgsnių, pavyzdžiui, su didžiaisiais žemvaldžiais, perspektyvas. Ir, aišku, darbas gali būti aktualus ir Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės tyrimų autoriams, norint žvilgtelėti, o kaip būta ten, visai čia pat, ir ar skirtumai tokie jau ryškūs.

Karolis Čižauskas